

Book Review / Kitap İncelemesi

3531 Words/Kelime

Yevgeniy Maksimoviç Primakov

11 Eylül Ve Irak Müdahalesi Sonrası Dünya.

(Çeviren: Fatma ve Serdar Arıkan, Doğan Yayınları, 2004.)

To Cite This Book Review/Bu Kitap Değerlendirmesine Atıf İçin: Köker, A.E. (2022). Book Review / Kitap Değerlendirmesi: 11 Eylül ve Irak Müdahalesi Sonrası Dünya, "(Çev:Fatma ve Serdar Arıkan), İstanbul, Doğan Yayınları, 2004". Journal of Diplomatic Research, 4(1), 79-87.

11 EYLÜL VE IRAK MÜDAHELESİ SONRASI DÜNYA

Yevgeniy Maksimoviç Primakov

Çeviren: Fatma ve Serdar Arıkan, Doğan Yayınları, 2004, 206 sayfa.

ISBN 9789758603015

Ahmet Emre KÖKER*

*Dr., Kamu Sektörü.

E-mail: ahmetemrekoker@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-8032-4237

Primakov'un şu ana kadar gerçekleştirdiği bilimsel çalışmalarına ek olarak "11 Eylöl ve Irak Müdahalesi Sonrası Dünya" isimli bu çalışmasında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ile Washington'daki Pentagon binasına çarparak binlerce insanın ölümüne sebep olan insanlık tarihindeki en büyük terör eyleminden; Moskova'daki rehine olaylarına kadar gelişen önemli olaylar incelenerek yedi bölümde açıklanmaktadır. Söz konusu açıklamalar gerçekleştirilirken Rusya ve ABD'nin güç ilişkisi ve bu kavramlar ekseninde yaşanan sorunlar etkileyici bir anlatımla gözler önüne serilmektedir. Güvenliği sağlamaya yönelik gerçekleştirilen politikalarda asimetrik tehditleri ön plana alarak hegemonyacı ve tekelci yaklaşımların içine girilmesinin yanlışlığını vurgulayan Primakov, uluslararası ilişkilerde önemli rol oynayan devletlerin ve özellikle Rusya'nın bu süreçte oynaması gereken rolleri belirtmektedir. Aynı zamanda ABD'nin hem kendi hem de karşısındakilerin aidiyetlerini kabul edip, saygı göstermesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Özünde asimetrik tehditleri ön plana çıkararak terör olayları özelinde büyük güçler arasındaki çatışma ilişkisini sorunsallaştıran Primakov'un bu eserine nesnel bir perspektifle yaklaşılarak, eserde yer alan önemli fikirler, kavramlar, yazarın argümanları, örneklemeleri ve çalışmanın anlatı düzeni gibi hususların analiz edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

11 Eylül sonrası dünyayı terörizm, çatışma, iş birliği ve hegemonya gibi kavramların ilişkisi ile sorunsallaştıran bu eser, içerisinde çok derin, anlamlı ve somut gerçeklikle örtüşen analizleri barındırmaktadır. Kiev'de doğan, anadili Rusça, dini Hristiyanlık olan, 1998-1999 yıllarında Rusya'da başbakanlık yapmış ve kitabı yazdıktan sonra 2015 yılında 85 yaşında vefat etmiş Primakov, Rusya-ABD ilişkilerinde karşılıklı güven ve iş birliği nasıl arttırılabilir? 11 Eylül ve Irak'a müdahaleden sonra dünyadaki durum nedir? İslam'ın saldırganlığı efsane mi gerçek mi? Orta Doğu'nun istikrara kavuşturulmasında gerekli olan yeni yaklaşım nedir? ABD'nin terör karşıtı savaşı nedir? Etki merkezi tek mi, birden çok mu? ve Günümüz dünyasında Rusya? gibi soru-

lara öznel bir bakış açısıyla cevap aramaktadır. Bu temel sorulara cevap aranması ekseninde çalışma yedi bölüme ayrılmaktadır. Her bir bölüm ise kendi içinde kısımlara ayrılarak detaylandırılmaktadır.

Canavar dünya arenasında isimli birinci bölümde devlet adamlarının öldürölmesi ve sivil halkın katledilmesi gibi yollarla siyasi amaca ulaşmak için kullanılan yöntem olan terör kavramının uzun bir geçmişe sahip olmasına odaklanılmaktadır. Yazar, basit bir şekilde kitabın amacı doğrultusunda 19. ve 20. yüzyılda terörün geçirdiği niteliksel evrimden bahsetmektedir. Bu yüzyıllarda terörün artmasının milliyetçi ve anarşist faaliyetlerle alakalı olduğu vurgulanarak, terör eylemlerinin hedefinin genel kural olarak devlet adamlarıyla alakalı olduğu belirtilmektedir. Burada 11 Eylül terör saldırısının ele alındığı ve alt başlıklarda bu duruma benzer diğer saldırı örneklerinin verildiği görölmektedir. Verilen örnekler incelendiğinde 20. yüzyılda terör saldırılarının değiştiği ve artık sivil halkın da terörün hedefine oturduğu analiz edilmektedir. Yazar bu konuda primordialist, araçsalcı ve konstruktivist teorilere odaklı bir perspektif ile konuya yaklaşılmaktadır.

Diğer taraftan küreselleşmenin belirleyici bir tarafı olduğunu ve tekeliciliğin bittiğini belirten Primakov'a göre; Rusya özelinde 20. yüzyılda Çeçenler sivil halka yönelik terör faaliyetleri gerçekleştirmiş ve gerçekleştirilen bu terör olayları terörizmin uluslararası bağlantı sürecinin en açık örneğini oluşturmuştur. Buradan hareketle, 20.yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte terörün ulusal çerçevenin dışına çıkararak uluslararası arenada rol alması temeliyle başlayan eser; ölkelerin iç ve dış politik yapılanmasını, ulusal kültürünü ve kimliğini, diğer devletlerle ilişkilerini, bölgesel ve küresel iş birliği dinamiklerini detaylı bir biçimde okuyucuya sunmaktadır. Bu sebeple yazar, 11 Eylül sonrasındaki terör olaylarında tek bir aidiyete odaklanılmasına ve aynı zamanda bunların zaman, olay ve konjonktüre göre ön plana çıkarılarak temel aidiyet haline getirilmesine karşı çıkmaktadır.

Dönemin ABD lideri Bush ve yönetimi Afga-

nistan'dan sonra İran'ı terörizmi desteklemekle suçlamış; keza İsrail de İran'ın, Hizbullah'ı kendisine karşı desteklediğini iddia etmiştir. Tüm bu karşıt görüşlere ve ortaya çıkan ikilemlere karşın geçmiş dönemler ve şu an içinde bulunduğumuz yüzyıl yazar tarafından mercek altına alındığı zaman; 20. ve 21. yüzyılda terörist gruplarla devlet yapılarındaki bağ azalmaktadır. "Biz" ve "öteki" olarak ortaya konan kalıpların yıkıldığını ifade eden Primakov, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ABD, Rusya ve AB ülkelerinin terörist gruplara verdikleri desteği çektiğini belirtmektedir. Böylece büyük devletler tarafından teröre verilen destek kaybolmuştur. 21. yüzyıl içerisinde devlet ve terör grupları arasında azalan bağ sonucunda uluslararası terörizmin yeni ve çok tehlikeli bir biçimi ortaya çıkmıştır. Oluşan bu yeni yapıda uluslararası sistemin ana teması devletken, artık asimetrik tehditleri barındıran, sivil kaybı arttıran ve çok aktörlü bir durum ortaya çıkmıştır.

Primakov'a göre asimetrik terör tehditlerinin artmasıyla birlikte çok yönlü bir dış politika, iç ve dış güvenlik stratejisi ve istihbarat politikası izlenmesinin gerekliliği belirtilmektedir. Bu kapsamda 11 Eylül olayları sonrasında CIA ve FBI gibi istihbarat teşkilatlarının ağır eleştirilere maruz kaldığı belirtilmiştir. 11 Eylül'den çıkarılması gereken derslerden bir diğeri de istihbarat birimlerinin ciddiye alınması ve tüm ülkeler tarafından bilginin kolektif olarak ve analitik bir bakışla değerlendirilmesi gerektiğidir.

Yazara göre Usame Bin Ladin'in hakkında ortaya çıkan en ilginç paradoks; ABD'nin Ladin'in örgütünün kurulmasında desteğinin olmasıdır. Yazar, ABD'nin bu dönemde "düşmanımın düşmanı dostumdur" yaklaşımı ile Sovyetler Birliği'ne karşı olan tüm gruplara maddi ve manevi destek vermiş olmasından bahsetmektedir. Tabi ki bu durum sadece ABD için geçerli değildir. Sovyetler Birliği de aynı taktiği veya benzer stratejileri ABD'ye karşı uygulamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ta birbirlerine karşı desteklenen bu silahlı örgütler Soğuk Savaş'ın bitmesiyle kontrolden çıkmışlardır. El Kaide dışında yazar tarafından

gösterilen bir diğer önemli örnek ise İsrail gizli servisi tarafından kurulan Hamas'tır. Hamas da daha sonra İsrail'in kontrolünden çıkarak tamamen yön değiştirmiştir.

Yazar, terör grupları arasında konuya El Kaide özelinde yaklaşmıştır. Bu bağlamda 1987 yılında Ladin tarafından kurulan El Kaide, 11 Eylül sonrası sürecin belirleyicisi olarak gösterilmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte anti-Amerikan bir yapıya dönüşen örgüt, Yemen, Somali, ABD (Ticaret Merkezi patlaması), Kenya ve Tanzanya'da ABD elçiliklerine saldırarak etki sahasını genişletmiş ve ulus üstü bir güce sahip olmuştur. El Kaide yaptığı tüm eylemlerden sonra güçlü olduğunu kanıtlamak için eylemlerini bildiren bir açıklama yapmıştır. Eylemlerini açık bir şekilde ilan etmekten korkmayan El Kaide, sonrasında da Taliban ile sıkı ilişki içine girerek ideolojik birlik oluşturmuştur. Her iki hareket de savaşçı ve radikal İslamcı fikirlere bağlı olması nedeniyle Afganistan'da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bin Ladin; tüm dünya Müslümanlarını şeriat temelinde birleştiren gerçek bir İslam devletini kurmayı amaç ve ilan etmiştir. Bu yüzden de dünyadaki birçok Müslüman gruba eğitim vermiş, desteklemiş ve mücadelelerini de finanse etmiştir. Tüm bu gelişmeler içinde yazar her iki örgütün de aslında ABD tarafından kurulduğunun unutmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Primakov tarafından analiz edilen 21. yüzyılda küreselleşmenin etkisi ve finansal güçlerin destekleri sayesinde terör örgütleri, askeri yönden güçlü ülkeleri tehdit edecek noktaya gelmiştir. Bu durum güvenliğin nasıl sağlanacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer yandan söz konusu terör örgütlerinin kitle imha silahlarına ulaşmayı hedeflediklerinin bilindiği ve bu silahlara ulaşmaları halinde dünyayı nasıl bir güvenlik riskinin beklediğinin tamamen bilinmezliği içinde barındırdığından bahsetmektedir. Bu yüzden nükleer silahların yaygınlaşması ve bu silahlara sahip olan ülkelerde iç karışıklık olması uluslararası terörizmi daha tehlikeli hale getirmektedir. Tüm bu asimetrik risk ve tehditlerin ortaya çık-

masının güvenlik konusunun boyutunu geliştirdiğini belirten Primakov; terörizmin siyasi bir suç yerine adi bir suç olarak tanımlanması gerektiği ve zaman aşımı gibi bir sürenin olmamasını savunmaktadır.

“İslamın Saldırganlığı: Efsane Mi Gerçek Mi?” isimli ikinci bölümde, modernizme tek referans gösterilen ve “medeniyetin beşiği” olarak betimlenen Batı dünyasına ve “öteki” olarak görülen Arap ve Müslüman dünyasına odaklanılmaktadır. Bu bölüm altında genel olarak din, toplum, modernite ve kimlik ilişkisine değinilmektedir. Dinsel vurgu ise genel olarak İslamiyet ve Hristiyanlık üzerinden karşılaştırmalı örneklerle ortaya konulmaktadır. Bununla beraber, Primakov, 11 Eylül trajedisinden sonra Amerika ve Batı Avrupa’da İslam karşıtlığının ortaya çıktığını belirtmektedir.

Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington’a göre; Batı demokrasisi diğer medeniyetlerin aşırılıkçılığı ve köktenciliği ile karşı karşıya kalarak Soğuk Savaş’tan sonra yeni bir meydan okuyuşa hazırlanmaktadır. Böylece ekonomik ve politik sebepleri yok sayan Huntinton, her şeyi medeniyet-din karşıtlığına indirgemektedir. Primakov ise dünyanın medeniyet-din prensibine göre bölünmesinin Rusya federalizmi gibi bütün devletlere büyük bir darbe indireceğini düşünmektedir. Bu sayede ayrılıkçılığın artmasıyla devletleri bekleyen büyük bir tehlike ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda 21. yüzyılın asıl görevi devletler arası ve ülke içinde istikrarın sağlanarak devletlerin toprak bütünlüğü ilkesinin korunmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yazara göre dinlerin “gerçekte ne dediklerini” sorgulamak anlamsız ve yararsız bir eylemdir.

Bu noktada ön plana konulan hususun dinlerin içinde sakladıklarıyla o dini benimseyenlerin eylemleri arasındaki farklılıklar olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle her inancın yozlaşabildiği yazar tarafından belirtilmektedir. Ayrıca yazar, kendi içinde son derece kırılğan ve hassas olan din ve inanç konusuna tarafsız bir şekilde yaklaşılması gerektiğini ve bir dini kavramsallaş-

tırırken keskin çizgilerle o dinin tanımlanmasına karşıt olduğunu ifade etmektedir. Bu durumu ise Hristiyanlık “iyidir” Müslümanlık “kötüdür”, Hristiyanlık “modernizmi” Müslümanlık ise “despotizmi” temsil eder şeklinde yapılan genellemeler doğrultusunda örneklendirmektedir. Bu genellemelerin neden yapıldığına ilişkin bir cevap bulmaya çalışan Primakov, İslam dininin diğer semavi dinlerden pek çok şey aldığını belirtmektedir. Özellikle Kur’an’dan cımbızla çekilen laflarla insanlara Kur’an’ın şiddete yönlendirdiği intibası verilmektedir. Halbuki barışa olan yönlendirmeler Kur’an’da daha fazladır. Kur’an’da zulüm yapmayın ve kendi canınıza kıymayın intihar etmeyin ifadeleri İslam’ın terörizmle eşleştirilmemesi çabalarında aslında öne çıkarılması gereken ayetlerdir. Semavi dinlerden biri olan İslam’a her geçen gün inanan sayısı artmaktadır. Bu artış ise güç kullanımı yoluyla olmamaktadır. Yine Katolik dininin geçmişine göre İslam dini daha az kanlı bir dindir. İslam’a karşı gelenler engizisyon ateşlerinde yakılmamaktadır. Şiddetin dışarının aksine daha çok kendi içinde Şiiler ile Sünniler arasında yaşandığı yazar tarafından belirtilmektedir. Böylece yazar, aşırılıkların ve genellemelerin merkezi olarak görüldüğü ve bu durumun bir sorunsal ortaya çıkardığını değerlendirmektedir.

Bununla beraber, aşırıcılık İslam’ın doğal gelişimi ile değil de kimi İslami tarikatların doğmasıyla taze kan bulmuştur. Fakat çeşitli ülkelerde iktidarı ele geçirmek isteyen bu aşırı güçlerin toplumsal desteğinin olmadığının da öneminin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü Müslüman toplumları da bir modernizasyon içinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda dinler ve toplumlar arasındaki ilişkiye odaklanan yazar, İslami köktencililiğin etkisinin artmasında sömürgecilik sisteminin çökmesi ve onlarca yeni Müslüman devletinin ortaya çıkmasının etkili olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan Primakov’a göre İslami toplumun gelişme perspektifi köktencilik ve aşırıcılıkla doğrudan alakalıdır. Bu bağlamda İslami köktencilik aşırıcılığı kendinden nihai olarak uzaklaştırarak, geleneksel değerlerle komşuluk eden İslam demokrasisine geçebilir.

Bu sebeple yazara göre her ne kadar dinlerin toplumlar üzerinde ve toplumların da dinler üzerinde etkisi olsa da bu yoğunlaşmanın oranı değişmektedir.

“Orta Doğu’nun İstikrara Kavuşturulması: Gerekli Olan Yeni Bir Yaklaşım” isimli üçüncü bölümde, 11 Eylül olayından sonra Filistin-İsrail sorununun çözümünün tek başına bölgesel bir problem olmaktan çıkmış olmasına odaklanılmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu’da yaşanan barış sürecindeki gelişmelere bakarken geçmiş perspektifler üzerine de düşünmenin gerektiğini ön plana çıkaran yazar, tüm savaşları başlatan tarafın İsrail olmadığını, fakat İsrail’in her zaman Arap tarafının yanlış hesaplarından veya diplomatik, siyasi ve askeri basit hatalarından çok iyi faydalanarak topraklarını genişlettiğini ön plana çıkarmıştır. Bu duruma karşı Arap liderlerinin İsrail’i yok etme beyanında bulunmuş olduklarını ve uluslararası kamuoyunun desteğini sağlamaya çalıştıklarından bahseden Primakov’a göre tüm bu çözümsüzlüklerin sebebi sorunsallaştırmadır. Sorunsallaşmayla birlikte yaşanan çatışmalar ekseninde karşıt iki grubun barış süreci engellenmiş, parçalanmış ve karmaşıklaşmıştır. Bunun sonucunda da çok fazla kan dökülmüş, kin ve nefret artmıştır. Ayrıca dini aidiyetler ekseninde İsrail ve onlara karşı mücadele eden Araplara değinen Primakov, bu çatışmadan hoşnut olmadığını ve her iki kesimle de kendini özdeşleştirmedığının altını çizmektedir.

Yazar, sürecin günümüzdeki karmaşık halinin sebebi olarak da Soğuk Savaş dönemini işaret etmektedir. İsrail ABD tarafından, Arap ülkeleri ise SSCB tarafından destekleniyordu. ABD’nin barışı sağlamak için kullandığı taktiğin genel karakterinin, barışa giden yolu uzatarak barışın kalıcılığını sorunlu bir hale getirmesi olduğunu ele almaktadır. Çünkü yazar ABD’nin amacını Arap-İsrail çözümünü sağlamak yerine öncesinde SSCB sonrasında da Rusya’yı saf dışı bırakmak üzerine kurguladığını belirtmiştir.

Kitabın odak noktasını oluşturan 2001 yılı sonrası döneme yönelik Arap-İsrail çatışmalarını içeren

süreci ayrıntılı olarak bu bölümde açıklayan Primakov, Hüsnü Mübarek’in değerlendirmelerinin önemini vurgulamaktadır. Çünkü Mübarek’e göre; ABD, BM, Rusya ve Avrupa tavır koymadan Filistin-İsrail görüşmeleri çözülemezdi. Zaten süreç yıllardır hep aynı kısır döngü içerisinde gidip gelmekteydi. Verilen sözlerin yanında tutulmayan sayısız sözler bulunmaktaydı. Bu sebeple Primakov’a göre Orta Doğu barışında “erken zamanda bir iyimserlik” zor gözükmemektedir.

“ABD’nin Terör Karşıtı Savaşı” isimli dördüncü bölümde, 20.yüzyılın sonunda terörizmin artmasıyla ABD ve Büyük Britanya’nın 20 Mart 2003 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin kararı olmamasına rağmen, BM’ye sırtını dönerek, Irak’a silahlı saldırı gerçekleştirmesine odaklanılmaktadır. Primakov, gerçekleştirilen bu saldırıyla birlikte Soğuk Savaş döneminde üçüncü dünya savaşının çıkmasını engelleyen Birleşmiş Milletler’in yok sayıldığını belirtmektedir. Bu sebeple yazar, Birleşmiş Milletler yerine yeni bir sistem mi planlanıyor? sorusunu sormaktadır.

Bu noktada sorulan sorunun altı Soğuk Savaş dönemi açıklanarak doldurulmuştur. Yazara göre Soğuk Savaş döneminde nükleer silahlara sahip devletlerin karşılıklı birbirlerini yok etme tehdidi aralarındaki mücadelenin savaşa dönüşmesine engel olmuştur. Birleşmiş Milletler tüzüğüne göre; devletler veya devletlerin güç kullanma hakları ancak bir BM üyesine silahlı saldırıda bulunulması durumunda saklı tutulmuştur. BM uluslararası barışın ve güvenliğin korunması veya yeniden tesis edilmesi için gerekli olan hava, deniz veya kara kuvvetleri hareketinin uygulanması konusunda yetkili kılınmıştır. Gücün kullanılmasında tekel rol Güvenlik Konseyi’ne verilmiştir. Beş büyük güce verilen veto hakkıyla bu gücün egoist kullanılmasının önüne geçilmektedir.

Birleşmiş Milletler’in yazar tarafından yukarıda bahsedilen özellikleri olduğu halde ABD tarafından birçok çatışmada aktif rol almaması için saf dışı edildiğinden bahsedilmiştir. ABD, BM’yi bypass ederek diğer ülkelere kötü örnek olmuştur.

Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler'in beş daimi ülkesinden biri olan Rusya'nın önemli bir siyasi lideri olan Primakov'a göre ABD'nin Yugoslavya'da yaşanan sorunlardaki tavırlarından yola çıkarak Birleşmiş Milletler'in olması bir gerekliliktir. Çünkü önemli bir askeri güç lan NATO'nun askeri müdahalesi de yeterince verimli olmamaktadır. Bu yüzden de BM Güvenlik Konseyi, Uluslararası Barış Gücü'n Kosovo'ya gönderme kararı almıştır. Bu bağlamda yazara göre temel konu, BM Tüzüğüne uyulup gerektiğinde yaptırım mı uygulanacak yoksa Güvenlik Konseyi by-pass mı edilecek sorusudur. Bu soruya Yevegeniv Primakov'nun cevabı Rusya ve ABD dahil tüm büyük lkelerin BM'nin devam etmesi gerektiğini vurgulaması şeklinde dir.

"Etki Merkezleri Tek Mi, Birden ok Mu?" isimli beşinci bölümde, Soğuk Savaş döneminde ideolojik açıdan birbirlerine karşıt iki farklı sistemin varlığına odaklanılmaktadır. Her iki karşıt sistemin başında bir süper güç vardı. Soğuk Savaş'ın bitmesi de bu iki kutuplu yapının okmesiyle alakalıydı. Sosyalist grup, Varşova Pakti ve Sovyetler Birliği artık yoktu. Tek süper güç ABD kalmıştı. Ancak Süper Devlet kategorisinin sistemindeki devletleri birleştirme, kuralları dikte etme ve koruma özelliğini dşnrssek Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ABD de bu özelliğini kaybetmiştir. şüphesiz Amerika askeri, ekonomik ve siyasi anlamda dünyanın en güçlü ülkesidir. Ama Primakov'a göre bu durum ABD'nin tek ülke haline dönüştüğünü göstermemektedir. Bu tezini de aşağıdaki temel dinamiklere dayandırmaktadır:

- Ortak para birimiyle AB'nin, ABD'nin ekonomisiyle boy lşr konuma gelmesi,
- Sovyetler Birliği'nin mirasçısı Rusya'nın stratejik partnerlik oluşturması,
- Japonya'nın bağımsız bir iktisadi güç olması ve dünya işlerine karışması,
- in ekonomik gücünün olağanüstü bir hızla artması ile bir kutup olma konumuna gelmesi,

- Askeri nükleer güç sayesinde in, Hindistan, Pakistan gibi ülkeler üzerinde ABD'nin bir etkisinin olmaması,
- Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'da, Avrupa'da olduğu gibi entegrasyon süreci ile başka bir kutup oluşturulma çabası,
- ABD'nin somut olarak ikinci plana atılmasıyla Petrol İhraç Eden lkeler Teşkilatı (OPEC)'nin dünya petrol fiyatlarını belirleme konusunda güçlenmesi,
- Hemen hemen her yerde ABD'nin tek başına karar alması ve eylemde bulunmasına karşı hoşnutsuzluğın artması.

Yazara göre tüm bu eğilimler tek kutuplu değil, çok kutuplu bir dünyaya gidişe tanıklık edildiğinin göstergesidir. Ayrıca ABD'nin küreselleşmede lider rol oynaması da dünyanın tek kutuplu olduğunu göstermemektedir. Avrupa genişleyip bir g olurken, ABD de NATO'nun güçlenmesiyle Avrupa'nın güçlenmesine karşı koymaya çalışmaktadır. Çünkü; ABD, Avrupa Birliği'nde baskın bir role sahip değilken NATO'da tablo bunun tam tersidir. ABD de, Rusyasız bir Avrupa'da NATO'nun yükselen askeri ve siyasi gücünü kullanmak istemektedir. Bu doğrultuda Primakov, Avrupa Birliği'nin daha önce dşnlmş olsa da askeri-politik yapısının kurulmasının önemini vurgulamaktadır. Böylece çok kutuplu dünya düzenine götürecek bu süreçlerin gelişimine engel olma isteği ABD'nin çizgisiyle alakalıdır. Fakat günümüz dünyası tek kutuplu baskın bir devlete ihtiyaç duymamaktadır.

"Herkes İçin Dersler" isimli altıncı bölümde, 11 Eylül 2001'den çıkartılan dersler özellikle de uluslararası terörizmin beslendiği nedenler konusundaki geniş literatürde yapılan değerlendirmeler ele alınmaktadır. Sürecin geniş anlamda ele alınmasının temel sebebi Orta Doğu rneğinde gözüktüğü gibi bölgesel veya devletler arası etnik ve dini çatışmaların zlememesidir. Bu-

nunla birlikte uluslararası terörizmle en mükemmel şekilde mücadele edecek “Kuzey-Güney” ve “Batı-Doğu” ilişkilerinden terörizme destek olacak şeylerin sökülüp atılması olduğu söylenebilir. BM’nin günümüz dünya düzenine yönelik kurallarının oluşturulması ve bunların hayata geçirilmesindeki rolünün mükemmelleştirilmesi gerekmektedir. Tek bir devletin tek taraflı ve kendi başına karar alması değil, dünya kamuoyunca karar alınması düşünülmelidir.

Bunların yanında Primakov’a göre üç sorunda kesinlikle mutabakata varılması gerekmektedir. Bunlar; uzayın militarizasyonu, anti-füze sistemleri ve nükleer silahların yaygınlaştırılmasına karşı durulması için şartların oluşturulmasıdır. Eğer uzayda silahlanma olursa bu öngörülemez bir felaketle sonuçlanabilir. Özellikle teröre karşı yürütülecek mücadele bahanesiyle uzayda nükleer silahların yerleştirilmesi, sonunda tüm dünya için dönülmesi zor sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden devletler uluslararası anlaşmalarla verdikleri sözleri tutarak bu alanları bilimsel ve ticari amaçlara yönelik kullanım için birlik oluşturmalıdır. Atom, barışçıl amaçlarla kullanılmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için Primakov’a göre BM Güvenlik Konseyi’nde yapılacak bir düzenleme gerekmektedir. Gerçekleştirilecek reformlarla nükleer silaha sahip olmak isteyen tüm ülkelerin önüne geçilecek ve bu silaha sahip tüm devletler daimî üye olacaktır. Barışın sağlanması için yazara göre bu alternatif bir çözüm yolu olarak düşünülmelidir.

“Günümüz Dünyasında Rusya” isimli son bölümde ise genel olarak Rusya’nın sahip olduğu zenginliklere, yer altı kaynaklarına, halkın entelektüel potansiyeline ve geniş topraklarına odaklanılmaktadır. Ancak 90’lı yıllarda devletçiler tarafından liberalizmden uzaklaştırılan Rusya’nın ekonomik, bilimsel ve teknik olarak gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı da belirtilmektedir.

Çalışma boyunca geçmiş yapılar, tarihsel gelişmeler ve örnek vakalara odaklanan yazar, Rusya’daki ekonomik kalkınma tahminlerinin tümüyle Rusya ekonomisinin “sahte-liberal” pratikten “devletçi-liberal” pratiğe dönüşmesine bağlı olduğunu sonucuna

ulaşmıştır. Rusya’ya kredi veren ve Moskova’daki yönetimin yumuşak başlı olup olmadığına bağlı olarak kredi miktarını belirleyen IMF’nin arkasında durarak ABD’nin de Rusya’nın bu ekonomik felaketlere sürüklenmesinde etkin rol oynadığını belirtmiştir. Primakov’a göre ABD ve Batı “sahte-liberallere” yönelerek onları Batı karşıtı olarak göstermiştir. Böylesi hatalı bir yaklaşım daimî bir karaktere bürünebilecek bir Amerikan-Rus yabancılaşmasına dönüşebilirdi. Fakat Primakov’a göre 11 Eylül’de Putin’in Bush yönetimine verdiği destekle bu çizgi silikleşmiştir. Çünkü Rusya toplumunda büyük çoğunluk, Putin’in günümüz Rusyası için en uygun lider olduğunu düşünmektedir. Putin ile Rusya kendi reçetelerini ve yaklaşımlarını oluşturmaktadır. Fakat bu durum Rusya’nın izole olduğu ya da Batıyı terk ettiğini göstermemektedir.

Sonsöz: Tahminler- Düşünceler

Primakov’a göre uluslararası ilişkilerde gerçekleşen çatışmaları ve terör olaylarını tamamen bitirerek düşmanlığı yok etmek imkansızdır. Fakat iş birliğini ön plana çıkartarak çatışmaların azaltılması muhtemeldir. Primakov’un çalışmasının belki en önemli katkısı, 21. yüzyılın daha başlangıcında Rusya’nın ve ABD’nin gelecek dönemdeki etkinliklerini önceden ortaya koymasıdır.

Primakov’un somut ve detaylı analizleriyle güçlenen bu tespitleri, Rusya-ABD ilişkilerinin doğru anlaşılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Rusya-ABD ilişkileri konusundaki literatürde yapılan kimi değerlendirmeler Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yakınlaşmayı ideolojik karşıtlığın azalması temelinde açıklamaktadır. Fakat Soğuk Savaş dönemindeki Emperyalizm karşıtlığı ve Batı karşıtlığı gibi çeşitli biçimlerde ifade edilebilen ayrışmalar, ABD’nin Soğuk Savaş sonrasında başarılı olması gibi etmenlerle birleştiğinde Primakov ABD’nin gerçekten de bir zafer kazanmadığını savunmaktadır.

Öte yandan Batı ve ABD tarafından “yönlendirilen ülke modeli” ni Rusya için uygun görmediğini belirten Primakov, her ne kadar SSCB kadar olmasa da dünyanın ikinci büyük nükleer gücü olan,

cididi yer altı zenginliğine sahip, toprak büyüklüğü en fazla olan, coğrafi olarak Avrupa ve Asya arasında bir köprü olan ve ekonomisi her geçen gün gelişen Rusya'nın ABD karşısında gücünü koruyacağını belirtmektedir.

Primakov'un tespitlerinden bir diğeri de Rusya'nın dünya arenasında uydu ülke olma rolünü reddetmesidir. Bu durum Rusya'nın ABD ile yakınlaşması ve iki ülke arasındaki ilişkilerin kurulması ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Primakov'a göre eğer Rusya, ABD ile yakınlaşırsa bu durum Rusya'nın dünya arenasındaki rolünü azaltmaz.

Primakov'un ABD-Rusya ilişkilerine yönelik bir diğer önerisi ABD ve Rusya arasında yakın ilişkilerin kurulduğu sırada Rusya'nın diğer dış politika yönelimlerinde (AB, Çin, Hindistan, Japonya, Arap Ülkeleri, Latin Amerika, Afrika ve Avrupa devletleriyle olan) aktif olmasını ABD'nin kendisine karşı bir alternatif olarak görmemesi gerektiğidir. Bu durumun gerçekleşmesine ek olarak ABD'nin çok kutuplu dünyaya yönelik çizgi izlerden uzaklaşması ve uluslararası sorunları tek yönlü çözüme düşüncesinden vazgeçmesiyle birlikte Rusya'nın ABD'nin en büyük müttefiki olacağını vurgulamaktadır. Bu idealizme yönelik tespitlere rağmen realiteyi de ortaya koyan Primakov'a göre küresel terörizm artmakta, Rusya ve ABD arasındaki ilişkiler gerilmekte ve coğrafi, ekonomik, askeri ve siyasi sorunların geçmişin tozlu raflarına kaldırılabilme olasılığı ümit edilmeye devam etmektedir.

11 Eylül sonrası ABD öncülüğündeki yüksek güvenlik politikaları diğer ülkelerde de hızla yayılmış, toplumsal hareketler terörle mücadele ile ilişkilendirilerek önleyici çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle terörle mücadele kapsamında ABD diğer devletlere müdahale hakkını arttırmış; bu hakkı kullanırken uluslararası örgütlerden de yararlanmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen yazara göre; günümüz dünyasında ABD'nin küreselleşmede lider rol oynaması dünyanın tek kutuplu olduğunu göstermemektedir. Tam tersine tüm bu eğilimler tek kutuplu değil, çok kutuplu bir dünyaya gidişe tanıklık edildiğinin göstergesidir.

Sonuç olarak "11 Eylül ve Irak Müdahalesi Sonrası Dünya" isimli bu çalışma üzerinde yoğunlaşarak düşünülmesi gereken önemli tespit ve tavsiyeleri barındırmaktadır. Bu kapsamda eser, 11 Eylül saldırılarından bu yana uluslararası bir aktör olarak ortaya çıkan terör örgütlerine, tartışmalı olan bölgelere ve küresel düzeyde önemli güç mücadelesine giren ülkelere yönelik iç ve dış politikalarının dinamikleri, ekonomisi, siyasal ve sosyal yapısının anlaşılması hususunda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Uluslararası sistemin odağının bulunduğu küresel sistem içerisinde önemli bir güç olan Rusya ve ABD özelinde yaşanan tarihi ve güncel; iç ve dış politikalarının analizlerinin alanında uzman bir Rus politikacı tarafından kaleme alınması, eserin önemli bir boşluğu doldurmasını sağlamıştır. Özellikle günümüz dünyasında yaşanmaya devam eden terör saldırıları, küresel güç mücadeleleri, asimetrik tehditlerin artan etkisi, hegemon olma mücadelesi, kimlik ve aidiyet temelli sorunların neden olduğu kavramlar düşünüldüğu takdirde, bu çalışmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim Primakov'un bu eserinde ABD-Rusya ilişkisini sorunsallaştırması, ayrıca teorinin pratiğe dökülmesi noktasında verdiği katkı bir önem arz etmektedir. Diğer taraftan eser, ortaya konan bazı örneklendirmelerde çok fazla genelleme yapılarak konuya yaklaşılmaması, genel olarak ise herkes tarafından anlaşılması güç bir üslup kullanılması ve bölümler arasında somut bir düzen takip edilmemesi çerçevesinde eleştirilebilir.

Bir diğer yandan Primakov'un bu kitabı, siyasal sistem analizinden ekonomik düzene, hukuksal yapıdan güvenlik politikalarına geniş bir çerçevede tartışmalara ışık tuttuğu için alanında önemli bir eserdir. Özellikle günümüzde artan güvenlik sorunlarıyla birlikte terörle mücadelenin birçok ülkenin temel meselesi haline gelmiş olmasının değerinin güncelliğini aradan yıllar geçmiş olsa da korumaktadır. Ayrıca Primakov'un çalışmasının özünde Rusya'nın hatalı gördüğu noktalarda Rusya'yı açık bir şekilde eleştirmesi ve objektivist bir perspektifle ortaya koyduğu temel önermeler çalışmanın önemini arttırmaktadır. Bu

bağlamda Primakov'un ölümünden sonra daha da hassas bir alanı temsil eden Rusya-ABD arasındaki sorunların çözümlenmesi özellikle bir bütün olarak günümüz dünyası bağlamında ele alındığında, bu konuda sağlanacak çözümün bir oldu bittiye getirilebilecek kadar kolay olmadığı Primakov'un tespitlerinden görülmektedir.